

Sanda-Maria ARDELEANU
Profesor
Universitatea «Ștefan cel Mare»
Suceava, România

Nevoia de restituire culturală prin carte (Studiu de caz)

Résumé: Notre contribution se propose d'analyser un livre qui s'adresse à tous les locuteurs de l'espace nommé «la langue roumaine» et à chacun et chacune d'entre eux, considéré/e individuellement, à savoir, *La lutte pour la langue roumaine. Actes et renseignements concernant les faits de mars 1906 / Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, de N. Iorga (1906). L'année 2019 étant déclarée «L'Année du livre en Roumanie», nous pensons que (re)parler du rôle joué par l'expérience de certaines maisons d'éditions dans la restitution des noms d'auteurs et d'ouvrages inconnus ou peu connus ou encore marginalisés ou, peut-être, tout simplement oubliés, est sans doute fondateur pour une période où le livre, comme objet matériel, est encore en danger. La circulation des idées reste la première mission du livre, célébré par une nation qui n'a cessé de militer pour son identité linguistique et culturelle, pour son unité nationale.

«La langue ne se trompe pas; son point de vue est différent» (251); «Expliquer veut dire: ramener à des termes connus, et en linguistique expliquer un mot, c'est le ramener à d'autres mots ...» (259); «Ce qui frappe tout d'abord dans l'étude des langues, c'est leur diversité, les différences linguistiques qui apparaissent dès qu'on passe d'un pays à un autre» (261); „... autant de territoires, autant de langues distinctes” (265), disait Ferdinand de Saussure dans son *Cours de linguistique générale*, dans le sens que les effets sémantiques sur le fonctionnement du mot relève de son propre emploi.

Là, il s'agit de la *valeur métalinguistique* du langage qui prend la forme d'une diversité générée par l'*attitude métalinguistique*. «Rares sont ceux ou celles qui restent dans une évaluation neutre, autrement dit qui se préoccupent peu de leur façon de parler ou de celle d'autrui» (cf. la théorie de l'*Imaginaire linguistique* d'Anne-Marie Houdebine).

À partir de ces considérations de type métatextuel, qui parlent de la double référentialité de Harris, nous avons identifié une *mémoire discursive* comme source de la construction du message. La mémoire discursive et l'environnement, les lectures concurrentes, la reconnaissance d'une linéarité chronologique de textes imposent pratiquement l'apparition des modèles culturels qui permettent et facilitent à la fois une (re)lecture pragmatique d'une époque à une autre.

Mots clés: restitution, livre, mémoire discursive

Abstract: This paper is meant to analyze a book addressing all Romanian Language speakers and everyone individually, to those who want to learn more about: the fight for the Romanian language. *Documents and Facts Concerning the Events of March, 1906, The Fight for the Romanian Language / Lupta pentru limba românească, Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, de N. Iorga (1906). 2019 being declared "The Year of the Book in Romania" we think that the role played by the experience of some publishing houses in restoring the unknown, little known, marginalized or, perhaps, simply forgotten works and authors, undoubtedly represents a founder for a time when the book, as a material entity, is still in danger. The ideas exchange / circulation is and remains the first mission of the book, being celebrated by a nation that has constantly pleaded for its linguistic and cultural identity, for its national unity.

Keywords: restitution, book, discourse memory

«La langue ne se trompe pas; son point de vue est différent» (Saussure, *Cours de linguistique générale* 251); «Expliquer veut dire: ramener à des termes connus, et en linguistique expliquer un mot, c'est le ramener à d'autres mots ...» (*Ibid.* 259); «Ce qui frappe tout d'abord dans l'étude des langues, c'est leur diversité, les différences linguistiques qui apparaissent

dès qu'on passe d'un pays à un autre» (*Ibid.* 261); în fine, „... autant de territoires, autant de langues distinctes” (*Ibid.* 265), spunea Ferdinand de Saussure în faimosul *Cursul de lingvistică generală*, temelia fondatoare a lingvisticii moderne, confirmând și prin aceste enunțuri că efectele produse de sensuri asupra funcționării cuvântului țin de propria întrebuintare, de folosirea acestuia.

Iată cum *valoarea metalingvistică* a limbajului ia forma unei diversități generată de *atitudinea metalingvistică* de fiecare dată când utilizăm limbajul pentru a vorbi de elementele care aparțin deja limbajului, luând distanță față de cuvintele folosite și față de discurs, cu un recul concomitent în raport cu limba. Sau, așa cum spunea Anne-Marie Houdebine: «rares sont ceux ou celles qui restent dans une évaluation neutre (autrement dit qui se préoccupent peu de leur façon de parler ou de celle d'autrui)» (Houdebine, *L'Imaginaire linguistique* 9-10).

Aceste fraze de tip metatextul conțin o dublă referențialitate: pe de o parte, referenții sunt în însuși textul produs, pe de altă parte, ei reprezintă segmente ale lumii despre care vorbește textul. Perspectiva noastră asupra metalimbajului pare a o contrazice pe cea a lui Zellig Harris (*Discourse Analysis*), conform căreia își are propriul metalimbaj. Una dintre proprietățile fundamentale ale *metadiscursului* asociat enunțurilor, asemenea exemplelor deja citate, rezidă din faptul că el poate fi redus în cadrul contextului de comunicare.

Urmând firul logic al argumentației noastre, ne vedem direct confrunțați cu situația de a identifica rolul *memoriei discursive* în examenul critic al referențialității ca sursă de construcție a mesajului paratextual. Memoria discursivă și mediul înconjurător, lecturile concurente, recunoașterea unei linearități cronologice a textelor determină apariția modelelor culturale care nu pot fi analizate ca secvențe într-un continuum ce necesită, de la o epocă la altă o (re)lectură pragmatică al cărui obiectiv este aprofundarea cunoașterii.

Casa Editorială *Demiurg* din Iași, laureată a Premiului Senghor-Césaire și a Ordinului Pleiadei în 2015, din partea Adunării Parlamentare a Francofoniei, a deschis colecția „Intelctuali români de expresie franceză”, în cadrul Proiectului cultural *Francofonia românească. Restitutio*, a cărui inițiativă aparține Centrului de Cercetare Analiza Discursului (CADISS) de la Universitatea „Ștefan cel Mare”. Metadiscursul care însoțește textele Colecției ilustrează dimensiunea culturală a transpunerii dintr-o limbă în

alta și dezvăluie forța de comunicare paratextuală a autorilor, traducătorilor, editorilor.

Considerăm că experiența reeditării la Demiurg a peste 20 titluri din opera savantului Nicolae Iorga, în peste 26 volume, în colecții și în afara lor, a creat posibilitatea unei apropieri spirituale și a unei mai bune înțelegeri a intențiilor autorului față de unele lucrări generatoare de nesfârșite discuții. Ne vom referi în cele ce urmează, însă, la o altă colecție de la Demiurg, colecție aflată în plină expansiune, ca și *Intelectuali români de expresie franceză*, intitulată exhaustiv *Conferințele lui N. Iorga*, care, la numărul 5, oferă o carte care se adresează fiecărui vorbitor în parte, fiecărui locuitor al spațiului numit limbă română, și anume: *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, București, Minerva, 1906.

Avem în față trei variante: ediția princeps, din 1906, ediția lui Lucian Pricop, din 2016 (și am regretat mult faptul că nu am găsit ediția din 2017, despre care s-a anunțat că este revizuită și adăugită) și ediția noastră, de la *Demiurg*, din 2019. În afara ediției Lucian Pricop, a cărei prefață oferă o doctă perspectivă, absolut necesară mai ales prin excursul referitor la cadrul ce ține de istoria lingvisticii românești, se mai cuvine menționat articolul lui Teodor Cotelnic, publicat în „Philologia” din 2018, al cărui merit este de a comenta aspectele de istoria limbii române după ediția originală.

Reamintim faptul că, în martie 1906, la București, s-au desfășurat mișcări studențești de mică amploare, ce protestau împotriva prezentării de piese de teatru în limba franceză la Teatrul Național și față de promovarea unei limbi străine, franceza, în dauna *limbii naționale*, termen pe care Iorga îl va folosi în mod prioritar. Evenimentele care au generat scrierea și publicarea cărții la care facem referire au fost următoarele: ziarele locale anunță, la început de martie 1906, prezentarea unor piese de teatru în limba franceză și a unor conferințe în aceeași limbă, ziare care folosesc ortografia franceză. Nicolae Iorga ia atitudine: cere publicului, prin ziarul „Epoca”, să nu participe la prezentarea unei piese în limba franceză, promovată de însăși sora lui Alexandru Marghiloman, fost ministru la Externe între 1900 și 1901.

La 12 și 13 martie, N. Iorga va conferenția, pe holurile Universității din București, unde era profesor, la Sala „Eintracht”, mai târziu la „Dacia”, pe tema *Despre drepturile limbii naționale în statul modern*, cu referire specială la limba română și pe tema rolului limbii în păstrarea ființei naționale, susținând renunțarea la folosirea francezei în mod exagerat. Trezind

entuziasmul studenților, aceștia au împiedicat susținerea conferinței în limba franceză. Intervenția poliției și a armatei a degenerat în violențe, iar unii studenți au fost bătuți. În *O viață de om așa cum a fost* (31-32), savantul avea să noteze: „... la 1906, ideile mele m-au scos și în stradă contra păpușăriei străine, de modă superficială, care era periculoasă pentru cultura noastră, încă așa de gingaș tânără, dar care-mi părea nu mai puțin periculoasă și pentru prestigiul civilizației franceze, celei adevărate...”. (N.B.: Subliniem că N. Iorga a respectat ortografia epocii și a scris în mod constant *frances* și *limbă francesă*, lucru respectat și în ediția noastră, unde nu am schimbat decât *român* și *românesc* în loc de *romăn* și *romănesc*.)

Pe acest subiect devenit incendiar și pe fondul unei susțineri extraordinare a intelectualității românești, Iorga va conferenția la Craiova, la Iași, unde va avea loc o „grandioasă manifestare”, după mărturia lui Barbu Theodorescu (Theodorescu, *N. Iorga. 1871-1940. Biobibliografie* 44), din nou Craiova, Galați, Botoșani, Giurgiu, Câmpulung, Alexandria, Roman, Bacău, Fălticeni, Tulcea, Sibiu. Această primă perioadă a anului este marcată de conferințe pe tema statutului limbii române și mai puțin pe publicare și interpretare de document istoric, așa cum ne obișnuise savantul. Întrucât entuziasmul public pentru reșezarea limbii române pe locul ei firesc în viața românimii era atât de mare, iar autoritățile se gândeau chiar la arestarea „instigatorului” (*Ibid.* 43), despre care se spunea că ar fi putut da jos guvernul dacă ar fi dorit, a intervenit o stare se efervescentă împotriva folosirii abuzive a limbii franceze în dauna limbii române, pe care autorul a numit-o „luptă”. După părerea lui Lucian Pricop, faptele au fost exagerate, iar pentru Iorga evenimentele au constituit „trambulinele lui Iorga în lumea politicii” (Pricop, *Dicționar de teorie literară, Prefața* 30). În lucrarea de față, ne rezumăm doar la aceste câteva sublinieri factuale.

Și acum, poate, vă veți pune întrebarea: dacă încă există pe piață ediția Lucian Pricop, de ce *Demiurg* a procedat la reeditarea cărții lui Iorga, în mod evident după ediția originală, cu adaptările ortografice în vigoare astăzi și nu copiind ediția Pricop cu modificările preferate de acesta. Răspunsul nu poate fi singular, iar auditoriul deja cunoaște o parte dintre posibilele răspunsuri. Mai întâi, cartea lui Iorga este, ca toate cărțile sale, cu plusuri și minusuri, o carte încă valabilă, modernă, ce conține, nenumărate achiziții culturale, mai mult, necesară cititorului contemporan. Apoi, autorul oferă, în orice limbă și pe orice temă abordată, adevărate modele de artă discursivă. În fine, fiecare îngrijitor de ediție imprimă operei originale

propria amprentă, reușind sau nu, după cum va stabili însuși cititorul, să ofere o reeditare mai mult sau mai puțin bine realizată.

Vorbim, în consecință, despre o carte a cărei valabilitate e indubitabilă și pe care o considerăm cu convingere, mult prea puțin cunoscută pentru meritele sale. Nici argumentarea iorghiană, nici logica autorului nu pot fi puse la îndoială. Ceea ce vrem să subliniem însă este faptul că, în ciuda trecerii vremii, *Lupta pentru limba românească* a lui Nicolae Iorga este o carte extraordinar de frumos scrisă și bine ierarhizată, așa cum menționa Lucian Pricop, este un corp de hipertexte, din care vom da numai două citate elocvente:

Dar în nicio alcătuire nu se poate întrupa mai deplin și mai frumos sufletul unui neam decât în limbă. Limba cuprinde într-o formă înțeleasă veșnic de toți, întrebuințată neconținut de toți, întreaga viață, timp de secole întregi, timp de mii de ani uneori, a poporului aceluia. Limba pe care o vorbim acuma nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acuma de gramatici, pe care oamenii să-l întrebuințeze după normele ce se află în aceste gramatici; ea este ființa vie care ni vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai scumpă moștenire a strămoșilor cari au lucrat, generație de generație, la elaborarea acestui suprem product sufletesc care este limba. (Ediția Ardeleanu, Ioniță 21-22.)

sau:

D-lor, din împrejurări pe care nu le judec, dar pe care le constat cu regret, o parte din poporul românesc nu întrebuințează limba românească, nu o întrebuințează niciodată în conversațiunile dintre ei, nu o întrebuințează, nu numai în aceste conversații dintre ei, dar nici când vin în contact cu alți cetățeni, cari au alte sentimente decât dâșii. Nu o întrebuințează în presa pe care o scriu și pe care o cetesc mai mult, căci în România există două foi franceze: „Independența” și „La Roumanie”, care nu sunt pentru străinii ce ar vrea să afle rostul nostru, ci mai ales pentru acei români cari nu pot să-și spurce ochii cetind românește. (*Ibid.* 97)

Nu putem cumpăni cât a exagerat N. Iorga cu „franțuzirea” epocii și cât a contat mișcarea iorghiană ca „trambulină politică” pentru autor. Pentru primul aspect, încă nu avem o cercetare temeinică sub aspectul „franțuzirii” presei timpului (raportul articolelor în franceză și română, ponderea ortografiei etc.), a conferințelor epocii, a onomasticii vremii, – dar credem că nu puțini români se numeau atunci *Jean* sau chiar *Napoleon*, ori *Hélène*, – în socializare etc. Literatura vremii indică doar aspecte palide. Că

limba franceză era încă limba diplomatică a Europei o recunoaște autorul. Că snobii vremii vorbeau franceza nu poate fi negat, dar nici generalizat, ponderea generală în numărul populației fiind, probabil, nesemnificativă.

Dacă studiem puțin *indicele general* al ediției noastre (din 2019) – și subliniem faptul că aceasta este *singura ediție* cu indice general, ce relevă bogăția informațională a cărții de față-, vom constata că nume sonore ale literaturii și istoriografiei, ale culturii românești din momentul 1906, inclusiv politicieni, din spațiile românești și din străinătate, cum ar fi (enumerăm aleatoriu): Al. Vaida-Voevod, Artur Gorovei, Mihail Sadoveanu, Ioan Slavici, Sextil Pușcariu, docent la Universitatea din Viena, Constantin Kirițescu, Elena Farago, I. A. Bassarabescu, A. C. Cuza), dar și nume mai puțin sonore (elevi, studenți, profesori secundari ș.a.), grupuri și instituții *in corpore*, cu toții au susținut *sub semnătură* mișcarea iorghiană împotriva folosirii excesive a limbii franceze în dauna limbii române. Susținerea social-intelectuală a fenomenului iorghian fiind extrem de amplă, este greu de crezut că „franțuzirea” nu a avut amploare. Ea rămâne a fi studiată începând, desigur, cu teza de doctorat a lui Pompiliu Eliade și, poate, chiar mai dinainte.

Demersul nostru ar putea fi situat și în perspectiva unei (re)considerări a raporturilor dintre *memorie* și *discurs* în cadrul unei reflecții mai largi asupra modernității românești. Repunerea în discuție a subiectului, lărgirea și îmbogățirea punctelor de vedere sunt determinante pentru cei 100 de ani de existență a Statului român modern. Este vorba aici despre o (re)valorizare și (re)construcție a ceea ce Paul Ricœur numea «la juste mémoire» (memoria adevărată) (Ricœur, *La Mémoire, L'Histoire, L'Oubli*), dar și despre o (re)interpretare critică a conceptelor, teoriilor, lecturilor, cu alte cuvinte despre o adevărată restituire culturală venită din receptarea textelor înțeleasă ca o recuperare identitară.

Bibliografie

Ardeleanu, Sanda-Maria, Șovea, Mariana, *La francophilophonie roumaine – une réalité à vivre*, (repères et essais), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2015.

Charaudeau, Patrick, Maingueneau, Dominique, *Dictionnaire d'analyse du discours*, Paris, Éditions du Seuil, 2002.

Cotelnic, Teodor, „Unele reflecții ale lui Nicolae Iorga despre limba națională”, in *Philologia*, LX (3-4), Secțiunea „Probleme de limbă în interpretarea clasicilor”, p. 3-8, www.diacronia.ro/ro/A28160 (accesat pe 30 noiembrie 2018).

Harris, Zellig, *Discourse Analysis*, Paris, Hachette, 1963.

- Houdebine, Anne-Marie, (sub coord.), *L'Imaginaire linguistique*, Paris, l'Harmattan, 2002.
- Iorga, Nicolae, *Lupta pentru limba română. Cauzele și urmările primei revoluții la Universitate*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Lucian Pricop, București, Editura Cartex, 2016 (ediția Pricop).
- Iorga, Nicolae, *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, București, Minerva, 1906 (ediția Princeps).
- Iorga, Nicolae, "O viață de om așa cum a fost", in *Lupta*, vol. II, București, Editura N. Stroilă, 1934, p. 31-32.
- Iorga, Nicolae, *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, ediție îngrijită și note de Sanda-Maria Ardeleanu și Alexandrina Ioniță, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2019 (ediția Ardeleanu, Ioniță).
- Pricop, Lucian, *Dicționar de teorie literară*, București, Academia Romana, 2016.
- Riceur Paul, *La Mémoire, L'Histoire, L'Oubli*, Paris, Seuil, 2000.
- Saussure, Ferdinand, *Cours de linguistique générale*, édition et préface par Ch. Bally et Albert Sechehaye, Paris, Payot, 1916/ Paris, Payot, 1973.
- Theodorescu, Barbu, *N. Iorga. 1871-1940. Biobibliografie*, vol. I, București, Editura Științifică, Editura Militară, 1976.